

Knygnešys Juozas Masiulis

„Kelk iš kapo Lietuvą, amžius išgulėjus, Tau išaušo jau diena, gana bus kentėjus...“

Mano tėvelis, Juozas Masiulis, šio knygyno steigėjas, gimė 1864 metais Prastavonių kaime, ant Daugyvenės upelio, Šėduvos parapijoje, karališkų ūkininkų Izidoriaus ir Veronikos Masiulių gausioje šeimoje septintuoju. Pagal giminačių pasakojimus tėvelis buvo geras šposininkas ir linksmindavo šeimą sąmojom bei išradingumu. Jį vadindavo pagranduku, nes buvo jauniausias šeimos narys.

Iki 1888 m. jis darbavosi su broliais ir seserimis tėvų ūkyje. Po jo tėvelio Izidoriaus mirties, vyriausias sūnus Baltramiejus perėmė ūkį, sukūrė savo šeimą, o broliai ir seserys išsisklaidė po „margą svetą“.

Juozas susirado darbo Panevėžyje, seserų Jokubauskaičių prekybos namuose, buvusioje Šėduvos gatvėje, netoli turgaus aikštės.

Pasipraktikavęs prekyboje ir įgijęs patirtimo, tėvelis pradėjo kurti savo verslą ir jau 1890 metais, su vyresnio amžiaus partneriu dėde Kuzma, pradėjo prekiauti šiuose pačiuose namuose, kuriuos vėliau, dar prieš 1914–1918 Didįjį karą, išigijo kaip nuosavybę. Tuo laiku tėvelis prekiaavo įvairiausiais dalykais, nuo maisto iki aprangos, net įvairiausiomis žolelėmis, įskaitant didelę paklausą turėjusius prieskonius, kaip činčiberį, trejas devyne-rius ir devyndreki, o taip pat lietuvišką spaudą – maldaknygėmis, elementoriais, knygomis, nepaisant spaudos draudimo metų. Lietuviškas spausdintas žodis keliavo slaptais keliais iš Tilžės Jagomasto spaustuvių, per Martyną Jankų ant Nemuno ir šiauliškį Jakavičių. Galima pridurti, kad tais pačiais slaptais keliais, bet tik į atvirkščią pusę, buvo suorganizuota emigracija į Ameriką.

Tėvelis ne tik Panevėžyje slapta lietuvišką spaudą platino, bet ją aprūpindavo ir visą tinklą vadinamųjų „bagamazininkų“, kurie atlaidė ir kitų švenčių metu, pasistatę prie bažnyčių savo prekystalius ir palapines, pardavinėdavo riestinius, saldinius, sausainius, kad ūkininkai galėtų parsivežti namo „kermosavio“ vaikams, o taip pat ir uždraustus dalykus „iš po skverno“. Uždraustųjų dalykų tarpe buvo ne tik knygos, bet ir smulkūs ginklai – lietuviai, ypač panevėžiečiai, jau tada buvo geri priešcariniai revoliucionieriai. Už ne-

legalią prekybą knygomis, tėveliui teko nukentėti. Caro administracija jį buvo du kartus išgrūdusi iš Vilniaus gubernijos Rusijos gilumon. Tačiau abu kartus iš tremties pavyko gana greit sugrįžti, išsipašius gubernatoriaus malonės, kaip tėvelis pasakojo, „per virtuvę“, t.y. per gubernatoriaus namuose dirbusios vienos geraširdės lietuvaits virėjos protekciją – užtarimą.

Visi reikalai pagerėjo, kai pagaliau Lietuvai buvo suteikta spaudos laisvė ir jo knygynas pradėjo veikti legaliai nuo 1905 metų. Pagal tėvelio pasakojimą, žmonės buvo taip laimingi, galėdami jau be baimės viešai pirkti ir skaityti spaudą savąja gimtąja kalba, kad knygas pirkdavo per daug nežiūrėdami į jų pavadinimus, svarbu, kad savos. Prekyba ėjo gerai. Knygynė buvo ir rusiškos, ir lenkiškos literatūros, ir laikraščių bei žurnalų. Didelę knygyno dalį užėmė dievotiniškieji prekų skyrius, kur, šalia maldaknygių, buvo škaplerių (namie gamintų), rožančių, kryželių, medaliukų, grandinelių, šventųjų paveikslų ir paveikslukų, žvakių ir t.t. Visą tai būdavo reguliariai pašventinama.

Šalia knygyno veikė rašomųjų dalykų krautuve. 1913–1914 metais tėvelis leido savąjį Masiulio lietuvišką kalendorių su oro prognoze visiems laikams, su švenčių ir atlaidų datomis, su patarimais ūkininkams, sveikatos patarimais, juokais, apsakymėliais.

Tėvelis namus organizavo, kaip ūkį. Didelis, šalia namų esantis, sklypas buvo aptvertas tvora, jame buvo ir gelių darželis su suoleliu, kaip kaime, ir obelų, ir kriaušių su inkilėliais špokams, ir agrastų, ir serbentų krūmų, ir įvairių daržovių. Kieme buvo šulinys, o šalia jo nemažas medinis sandėlis, kuriame buvo laikomos malkos žiemai, dirbtuvėlė antkapiniams akmens paminklams ir metaliniams kryžiams. Kadan- gi šeimyna buvo nemaža, įskaitant apie dešimtį bendradarbių ir pora priglautų senesnio amžiaus giminių, kurie visi gyveno ir buvo maitinami šiuose namuose, susidarydavo pakankamai atliekų ir jovalo parše- liui, kurį paskersdavo „pats tė- velis“ ir pagaminavo visai šei- mai, kumpių, dešrų, kurias rūkydavo sode, kad užtektų il- gam laikui.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę 1918 metais, knygynas buvo išleistas kelis tautinius at- virukus su senąja vėliava – ža- lia, balta, raudona, o vėliau ir su geltona, žalia, raudona spal- va, su patriotiniais užrašais, kurių vieną dar atsimenu, be- rods: „Kelk iš kapo Lietuvą, amžius išgulėjus, Tau išaušo jau diena, gana bus kentėjus...“

Tėvelio partneris Vl. Kuzma mirė Didžiojo karo pradžioje. 1908 metais tėvelis sukūrė savo šeimą, vedęs Juzę Kuzmaitę, kilusią iš Pumpėnų, augino dukrą Oną, gimusią 1909 m., ir mane, gimusį 1911 metais. Mamytė buvo labai energinga ir greit įsteigė dar vieną krautu- vę-galanterijos prekių, kurias

atveždavo iš Rygos, Vokietijos ir Prancūzijos. „Mandrus“ ap- rangos dalykai ir medžiagos turėjo gerą pasisekimą. Vėliau, apie 1932 metus, į prekybą įsijungė sesutė Ona, kuri, bai- gusi Panevėžio mergaičių gim- naziją ir išėjusi komercinius mokslus Belgijoje bei Pran- cūzijoje, buvo dideliu ramsčiu prekyboje.

Tėvelis buvo išjungęs ir visų sričių visuomeninį Panevėžio gyvenimą. Jis buvo ir miesto taryboje, ir tretininkų pirmi- ninku, ir katedros fundato- rium, ir Lietuvos Banko diskon- komisijoje, ir t.t. Jo populiariu- mą liudija ir tai, kad Šv. Juoza- po, tėvelio patrono, dieną Pa- nevėžio gaisrininkų orkestras atveždavo prie namų ir pasvei- kindavo, jį su „varduvėmis“ su muzika.

Tėvelis mirė plaučių užde- gimu 1940 m. 1941 m. birželio mėn. sovietiniai sunkvežimiai jau buvo atvažiavę į namus še- mos išvežti, tačiau, Panevėžio lietuvių komunistų įspėtai, ma- mai su seserim pasitraukus pas gimines į kaimą, nuo ištrėmimo buvo išsigelbėta, 1944 metais, sovietų kariuomenei vel žen- giant į Lietuvą, mama su se- sute pabėgo ir pasitraukė į Vakarų iki pat JAV. Mama ten mirė prieš 30 metų, o sesutė Ona tebegyvena JAV, bet jos sveikata, deja, per silpna ir ne- leidžia ryžtis didelei kelionei.

Zemiau pasirašęs, aš, Jonas Masiulis, gimęs šiuose namuo- se, baigęs 1930 – Vytauto Di- džiojo – metais Panevėžio vyrų gimnaziją, studijavau ekonomiją ir privatinis finansus Pary- žiuje, nuo 1934 metų rudens dirbo Kaune, Lietuvoje-Lietu- vos žemės ūkio kooperatyvų są- jungoje iki 1940 metų liepos 13 dienos, kuomet su žmona lietu- vaite, gimusia Paryžiuje, sūnu- mi, dukrele, žmonos sesute ir mama pasitraukė į Prancūziją, tikėdamasis, kad karas trojti baigsis ir bus galima grįžti namo. Deja, tekė laukti iki 1991 metų, kada, grįžus ir apsigyve- nus pas pusbrolių inž. Tadą Ma- siulį Vilniuje, pradėta dirbti bendrojoje Lietuvos – Didžio- sios Britanijos įmonės „Litime- ga“ valdyboje Vilniuje. 1991 m. man buvo atstatyta Lietuvos pi- lietybė ir 1992 m. Panevėžio miesto savivaldybė, kuri nuo 1945 m. administravo namus ir knygyną, grąžino visą nuosavy- bę man, kaip tėvelio Juozo Ma- siulio įpėdiniui.

Reikia pažymėti, kad knyg- no veikla nesustojė nei per Pirmą didįjį karą, nei per Antrąjį, nei per sovietinius lai- kus. Dalis bendradarbių liko dirbti knygynė ir po 1945 metų. Valerija Paulavičiūtė knygynė besidarbavusi jau nuo 1931 metų, po 1945 metų jame dirbo ir vadovavo, o Apolonija Skar- žauskienė, knygynė pradėjusi darbą 1977 m. ir vėliau jam va-

dovavusi, ir dabar yra knygyno direktorė. Ji sėkmingai tęsia darbą su šauniomis bendra- darbėmis – buhalterė Nijole Gudienė, Regina Likienė (dir- bančia nuo 1980 metų), Ada Vo- sylienė (dirb. nuo 1984 m.), Lo- rėta Dovidonytė (dirb. nuo 1988), Zina Skaržauskaitė bei Brone Pranskietienė.

Galima pridurti, kad nei vie- na bendradarbė nebuvo atleista savivaldybei atstacius nuosavy- bę.

Iš savininko pusės dabar kny- gyno daugiausia rūpinasi duk- relė Karolina-Nendrė, o na- mais – jos vyras Arūnas Pa- liulis. Namai buvo reikalingi rimto remonto. Arūnui teko dengti naują stogą, tvirtinti pa- matus, keisti vamzdžius, atnau- jinti patalpas. Karolina – Nendrė rūpinasi, kad knygynė būtų daugiau užsienietiškų, ypač prancūziškų, anglų knygų ir spaudos, ko knygyno lankytojai pageidavo, atsakydami į pra- vestą anketa.

Švenčiant 90 metų nuo kny- gyno oficialaus atsidarymo, ga- lima priminti, kad šiuose na- muose tėvelis slapta platino lietuvišką spaudą prieš šimtą metų!

Jonas Masiulis

Post Scriptum

Knygnešio gadinęs, Lietu- viškos spaudos atgavimo šimt- mečio proga, šį straipsnį apie savo senelį, Lietuvos knygnešį Juozą Masiulį, kurio šeima, artėjant antrajai sovietinei oku- pacijai, pasitraukė į Vakarų, į Prancūziją, dienraščiui *Drau- gui* prašė įteikti šio knygnešio anūkė Karolina Masiulytė-Pa- liulienė, paaiškinusi, kad tą straipsnį prieš keletą metų per- rašė ir teises į jį suteikęs, dabar jau miręs šio knygnešio sūnus Jonas Masiulis. (Straipsnis nie- kur neskelbtas).

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, knygnešio J. Masiulio anūkė Karolina Masiulytė-Pa- liulienė tuoj grįžo į Lietuvą, Pa- nevėžyje atgavo savo senelio nuosavybę – knygyną, jį atnau- jino, praplėtė. Negana to! Ji Lietuvoje įkūrė to knygyno tink- lą – dabar Juozo Masiulio var- do knygynai veikia ne tik Pane- vėžyje, bet ir Kaune, net du – sostinėje Vilniuje, kuri vienas pavadintas „Prancūziška kny- ga“ veikia prie pat Prancūzijos Kultūros centro.

Išidėmetina, kad Karolina Masiulytė-Paliulienė, knygyno šeimininkė, savotiškai tęsia sa- vo senelio veiklą – knygnešys- tę.

– Aš šiuolaikinę prancūziškų knygų knygnešę. Dabar į Lie- tuvą jos keliauja sunkveži- miais, o iš pradžių – tik mano lagamine, – kalbėjo Karolina, pridurdama, kad J. Masiulio knygynai dabar prekiauja ne tik prancūziškomis, bet ir kitų šalių knygomis. Čia naudoja- mos modernios knygų paieškų programos leidžia užsisakyti beveik visas knygas, išleistas Europoje ir JAV.

Švenčiant 90 metų nuo knygyno oficialaus atsidarymo, galima priminti, kad šiuose namuose Juozas Masiulis slapta platino lietuvišką spaudą prieš šimtą metų!

Prekiaujama ir lietuviškomis knygomis, rengiamos knygų pa- rodos ir pristatymai, susitiki- mai su autoriais, leidėjais. Kny- gas, išleistas Lietuvoje ir kitose pasaulio šalyse, čia galima už- sisakyti el.p.librairie@masiulis.lt

– Mūsų knygynas turi ir lei- dyklos teises, todėl plėsiame ir leidybą, – tęsia Karolina Ma- siulytė-Paliulienė. – Ateina toks metas, kai lietuviškos knygos bus sparčiai verčiamos į kitas kalbas. Daugelis norės žinoti, kas ta Lietuva, kokia jos lite- ratūra. Pradžiai jau yra – nese- niai išleistas lietuvių autorių novelių rinkinys. Jis buvo pla- tinamas praėjusių metų paba- ijoje Normandijoje surengtame ir Lietuvai skirtame Šiaurės šalių festivalyje „Les Boreales“.

Iš tiesų, Juozo Masiulio pa- liuonys tęsia knygnešio šeimos tradicijas. Tik šį kartą jų nusi- tiesia į Prancūziją, kitas vak- arų šalis.

Algimantas Antanas
Naujokaitis

Karolina Masiulytė-Paliulienė prie savo senelio knygnešio Juozo Masiulio portreto, kabančio jo vardu pavadintame knygynė. Algimanto Žižiuo nuotrauka.

Maža tauta su dideliu žodynu

DŽIULJETA KULVIETIENĖ

ruomenei ir asmeniškai Kultu- ros tarybos pirm. Marijai Re- mienei, aktorių ir skaitovų Egi- dijų Stanciką įpareigojo su didžiule atsakomybe imtis nau- jos idėjos įgyvendinimo.

E. Stancikas perskaitė visus akademiko Zigmo Zinkevičiaus *Lietuvių kalbos istorijos tomas*, visą imanomą gauti medžiagą apie knygnešius. Daug litera- tūros ir pageidaujamos medžia- gos rado Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje. Aktorius pripažino, kad be nuoširdžios ir profesionalios bibliotekos direk- toriaus Alvydo Samėno pagal- bos, atrasti ir surinkti tinkamą literatūrą būtų buvę daug sun- kiau. Ir pats programos ruoi- mas būtų užtrukęs dar ilgiau. Pirminis programos variantas truko 3 valandas.

– Kai surinkta ir paruošta li- teratūra reikėjo suspausti ma- žą daugį valandos rūmus ir per ją apžvelgti visą lietuviško žodžio kelią, buvo labai sunku atsi- sveikinti su gražiais ir taip šir- dziai mieliais posmais, para- šytais prieš 300 metų, – prisi- mena kūrybos procesą Egidijus Stancikas.

Į programą sugulė patys reikšmingiausi istorijos faktai,

apžvelgiantys lietuviško žodžio lenkinimo sudėtingą etapą, ru- sinimą po 1863 metų sukilimo, absurdišką generalgubernato- riaus Muravjovo įsakymą – draudimą spausdinti lietuviš- kas knygas lietuviškomis rai- dėmis, buvo galima vartoti tik rusišką (slavų) alfabetą. Žvilgs- nis į Mažąją Lietuvą, kurioje buvo uždrausta lietuvių kalba, buvo taikoma vokiečių pro- grama. Tokiame nuostabiame Lietuvos krašte vienintelė vals- tybinė kalba tuo istoriniu laiko- tarpiu buvo vokiečių kalba. Prošvaistė: 1918–1940 metų Lietuvos Nepriklausomybės lai- kotarpis, kai lietuviškas žodis turėjo savo vietą Lietuvos 1922 metų Konstitucijoje ir joje buvo pavadintas – valstybine kalba.

Naujas išbandymas mūsų lie- tuviškam žodžiui – dvikalbys- tės periodas, kai rusų kalba vi- sos sistemos pagalba stengėsi, išstumti lietuvišką žodį, naikinti jo skambėjimą, tuo sąmonin- gai žlugdant ir patios tautos eg- zistavimą. Vilties pumpurais, šiuo laikotarpiu aktorius Edigi- jus Stancikas vadina „Katalikų bažnyčios kroniką“, kitus po- grindinius to meto leidinius.

Nukelta į 2 psl.

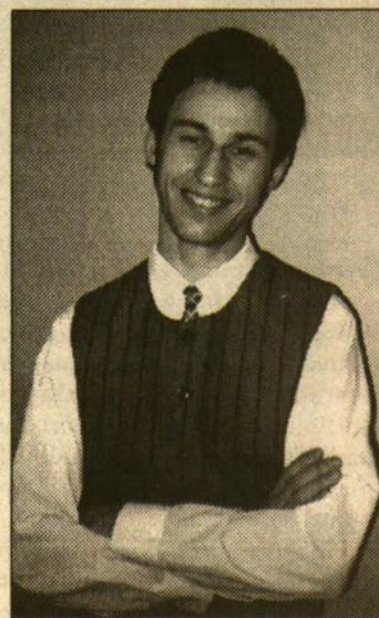
TURINYS

Gerbiamas knygnešio palikimas. Lietuviškas žodis keliaus po JAV.

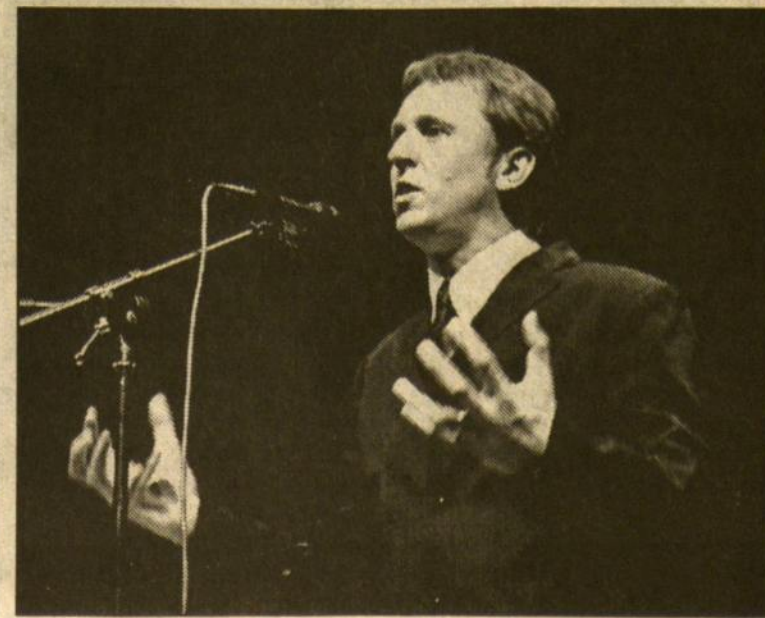
Paulius Jurkus išskrido su juodvarniais. Kuo dar gali pasigirti Kaunas?

Nauja knyga apie dail. Antaną Tamošaitį.

Tekstiliniai paveiksiai. Parodą New Yorke priglaudė LR konsulas.

Mindaugas Jankauskas.

Egidijus Stancikas.

Paulius Jurkus ir aš

Nelabai seniai, neatsimenu kaip tas įvykis, pradėjau eiti pietauti su Paulium Jurkum į jo kuklų restoranėlį, kurį jis vadindavo „Šilėlis“. Jis ten eidavo kasdieną, nes gyveno vienas. Jam buvo liudna ir vieniša, tai nusileisdavo keletą gatvių kalneliu žemyn ir užsukdavo į „savo“ įprastą, mažą graikišką restoranėlį. Jis turėjo „savo“ stalą, gale, kampe, kairėje, prie veidrodžių. Ten jis visuomet ateidavo punktualiai ir laukdavo manęs, o aš beveik visada vėluodavau. Bet jis niekada nesupykdavo. Apsidžiaugdavo, mane pamatęs. „Kvietkeli, kaip tau einasi?“ Beveik kiekvieną kartą jis atsinešdavo visą krepšį knygų, užrašų, sąsiuvinį. Pasidėdavo ant stalo tris ar keturis, ar net daugiau rašiklių, atsiversdavo bloknotelį, ant kurio būdavo aiškiai ir gražiai užrašyta: „susitikimas su dr. Giedre Kumpikaite“, data ir valanda.

Mes pirmiausia pasikalbėdavome apie projektus, kuriuos vėliau, papietavę aptardavome. Užsisakydavome pietus: jis beveik visuomet žuvies su bulvių

koše ir žirneliais. Kartais išgerdavo taurelę vyno. Laikė pietų nebūdavo rimtų kalbų. Po pietų prasidėdavo mūsų intelektualūs diskusijos.

Kadangi mano žinios apie lietuvišką literatūrą buvo iš esmės menkos, tai jis man pasakodavo, dėstydavo ir analizavo, kritikuodavo įvairius rašytojus. Aš klausdavau, kas jam patinka, kas ne. Jis labai nekaip vertindavo dabartinę lietuvišką literatūrą, kuri, pagal jį, buvo per daug sovietiška, arba poeziją, anot jo, žaidimas žodžiais, o ne mintimis, arba širdimi.

Paulius buvo romantikas. Jam reikėdavo rasti jausmą literatūroje, gilesnę prasmę negu kasdienybė. Jis nemėgo pasipūtelėti, tuštuolių, garbėtroškę rašytojų. Mėgo švartą, gražią, aiškią lietuvių kalbą. Jis mylėjo savo Lietuvą, savo Žemaitiją, savo žmones. Žinojo jos legendas, pasakas, simboliką. Žmo-

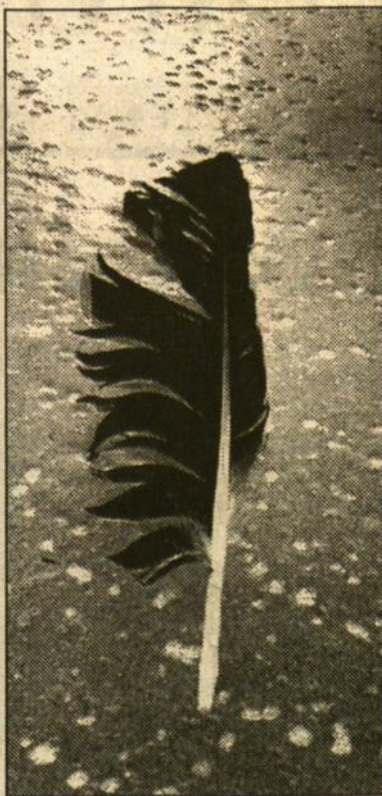
Paulius pabėgdavo nuo tos realybės, kuri jam buvo per daug brutali. Jo prieglobstis buvo literatūra, graži muzika...

gus su širdim, žmogus su jausmu, bet žmogus ir su sąmojumi, su iškalba.

Daug prisimenu jo pasakojimų – vienas liūdniausių – kai, dviems draugams ruošiantis bėgti nuo komunistų, jo geriausią draugą poetą Vytautą Mačernį užmušė bombos skeveldra paties Pauliaus kieme. Jis dažnai mąstydavo apie šį keistą žmogaus likimą – Mačernis mirė toks jaunas, o Paulius išgyveno tokią ilgą amžių tremtyje. Akimirkos reikalas, ir viskas pasikeitė.

Dažnai kalbėdavom apie prancūzų Alain-Fournier romantišką knygą *Le Grand Meaulnes* – romantiškumo pavyzdys, troškimas paslaptingo dvaro, prarastos meilės, jos ieškojimas, nusivylimas. Svajonės turi likti svajonėmis.

Paulius pabėgdavo nuo tos realybės, kuri jam buvo per daug brutali. Jis vengdavo konfrontacijų, žemumo, grubumo. Jo prieglobstis buvo literatūra, graži muzika. Daug ką galima dar pasakyti apie Paulių – jo džentelmeniškumą, jo kultūringumą, išsilavinimą, bet – gal

svarbiausia – kad jis buvo tikras patriotas. Aš vis girdžiu jo žodžius: „Kvietkeli, reikia skleisti meilę ir grožį, ir viskas bus gerai“.

Paulius Jurkus mirė Didįjį penktadienį, 2004 balandžio 9 d. Jo palaikai bus pervežti į gimtinę.

Giedrė Kumpikaite

Išskrido su juodvarniais...

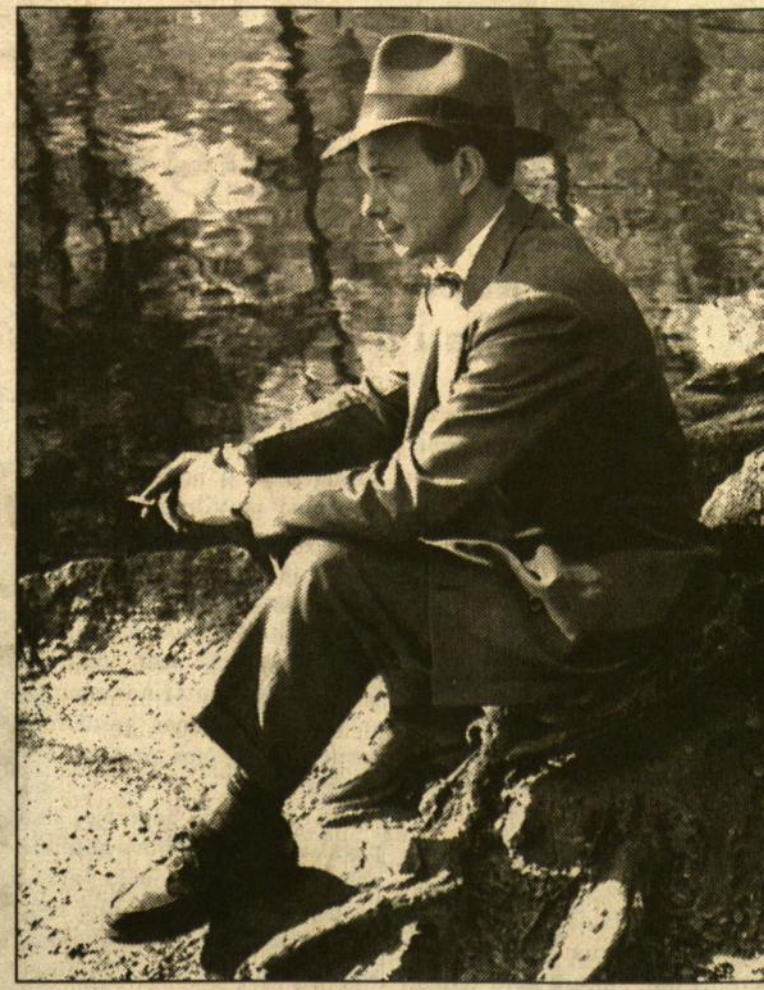
Beletristas, poetas, dailininkas Paulius Jurkus 1975 metais išleido pasaką-poemą *Juodvarniai* pagal liaudies pasaką apie dvyliką brolių, paverstų juodvarniais ir lakščiusių ieškoti ramybės, išsigelbėjimo. To ramybės uosto nuolat ieškojo ir poemos autorius Paulius Jurkus, pagaliau su „juodvarniais“ išskridęs iš šio pasaulio 2004 m. balandžio 9 d. – Didįjį penktadienį.

Paulius gimė 1916 m. rugpjūčio 27 d. Žemaičių Kalvarijoje. Ir nepaisant, kur likimo sukūriai jį ilgainiui nubloškė, visuomet išlaikė nedylančią meilę savo gimtajai Žemaitijai, dažnai rašęs apie ją įvairius pasakojimus, prisiminęs pokalbiuose, mintimis nuolat grįždamas į tėviškę...

Mokėsi Telšių gimnazijoje, studijavo liuanistiką Vytauto Didžiojo universitete Kaune. Gyvenime savo širdį dalino į tris pagrindines dalis: beletristą, poetą, dailininką. Jeigu būtų dar ir ketvirtoji dalis – ji būtų buvusi skirta žurnalistikai.

Nuo 1949 m. pradžios, gyvendamas Vokietijoje, buvo *Aidų* žurnalo leidėjas bei redaktorius, drauge redagavo ir *Ateitį*. Į JAV atvyko 1950 m. Įsidarbino dienraščio *Darbininko* redakcijoje. *Ateities* vyr. redaktoriumi buvo 1951–1955 m., ypač skatindamas ir globodamas pradedantį rašyti jaunimą: buvo visuomet atlaidus, negailėjo gero žodžio, o jeigu ir pakritikuodavo, tai labai švelniai, draugiškai...

Kaip ir daugelis jo kartos „plunksnagraužių“, pirmuosius eilėraščius pradėjo spausdinti *Ateityje*, *Studentų dienose*. Su novelėmis pasirodė *Naujojoje*

Paulius Jurkus.

Romuvoje, Naujojoje Lietuvoje. Pirmasis novelių rinkinys *Pavasaris prie Varduvo* išleistas 1954 m., o *Juodvarnių* ištraukos *Aiduose* 1949–1950 m.

Taciau Paulius Jurkus rašė ir publicistinių straipsnių įvairioje užsienio lietuvių spaudoje; dažnai aprašydavo dailės parodas, pasisakydavo meno klausimais, recenzavo knygas. Bene stambiausias jo beletristinis kūrinys buvo romanas *Smilginių akvarelė*, 1957 m. dienraščio *Draugo* skelbtame romano konkurse laimėjęs pirmąją premiją. Kaip ir jo novelėse, šiame romane lyriškai ir senti-

mentaliai pasakojama apie nedidelio Lietuvos miestelio ir provincijos gyvenimą. Bet toks tai buvo Paulius Jurkus. Gyvenimo audrų blaškomas, dažnai vienišas, nesuprastas, besiligin-tis savosios Žemaitijos – tik ne tos, šiandieninės, o anos, kai jis pievomis, kalneliais bėgiojo, kai su savo geriausiu draugu, karo metais žuvusiu poetu Vytautu Mačerniu „jaunas godas godavo...“

Gal dabar jo širdis nurims ir pailsės po ilgų kurybos, ieškojimų, darbų metų...

D.B.

Kuo dar gali pasigirti Kaunas

MYKOLAS DRUNGA

Pasaulyje šiuo metu yra keli aktyviai koncertuojantys pasaulinio garso solistai lietuviai. Iš jų ko gero žymiausia – dainininkė Violeta Urmana, bet nuo jos, sakytum, ne ką atsilieka ir smuikininkas Vilhelmas Čepinskis. Šiedu muzikai dažniausiai koncertuoja užsienyje – Vakaruose Europoje ir Šiaurės Amerikoje, bet nepamiršta ir savo gimtojo krašto. Štai V. Čepinskis šiuo metu (balandžio mėnesį) rengia platų koncertinį ciklą po Lietuvą savo koncertinės veiklos dvidešimtmecio proga, aplankydamas provincijos miestus: Jonavą, Druskininkus, Joniškį, Panevėžį, Klaipėdą, Plungę, na, ir Kauną, kur prieš 20 m. įvyko jo debiutas. Tada jam tebuvo septyneri! Ir kaip tik Kauno filharmonijos salėje man teko jį išgirsti koncerte (balandžio 8 d.), kuriame jam puikiai talkino jo ilgametė muzikos partnerė, pianistė Guoda Gedvilaitė. Tai buvo kelias atžvilgiai įsimintinas rečitalis.

Pradėsiu ne nuo pačios muzikos, o nuo koncerto apipavidalinimo. Jau anksčiau, lankydamasis Kauno koncertuose, pas-

tebėjau, kad pirmiausia į sceną įžengia mergina, kuri supažindina su koncerto programa. Bet šįkart ji pristatė ne programą, o programos pristatytą, vakaro vedėją, muzikologą Vytautą Gerulaitį, kuris, išėjęs į sceną, aktorisku mostu pristatė pirmąjį atliekamą kūrinių. Pirmoji mano reakcija buvo – tai nereikalinga, juk spausdintoje koncerto programoje (kuriai buvo galima įsigyti už vieną litą) visa tai surašyta. Be to, man tai priminė kai kurių išeivijos koncertų praktiką irgi visų pirma scenoje pasirodyti pranešėjui, ko rimtuose amerikiečių koncertuose niekada nebūna (ne bent reikėtų pranešti, kad programa pasikeitė). Bet po to, stebėdamas Gerulaitį ir jo žodžių klausydamasis, savo nuomone pakeičiau. Juk jis vaizdingai ir teatrališkai supažindino klausytojus su sunkiais, reikliais kūrinių, kuriuos daugelis jų (ypač provincijoje gyvenantys) tikriausiai niekada nebuvo girdėję. Tai buvo tiesiog meistriškai atliktas „liaudies švietimas“, visai jau nekalbant apie trupučiuką „šou“ elemento, be kurio šiuo metu neapsieina net kai kurios žymiausios klasikinės muzikos garsenybės. Ačiū Dievui, kad Čepinskis dar

nevilko roko žvaigždės drabužių ir jo smuikas buvo tradicinis, o ne permatomas plastikinis ar stiklinis.

Apskritai ir Čepinskio, ir Gedvilaitės išvaizda bei laikysena buvo derama kukli ir rimta. O jų grojimas – be mažiausio priekaišto. Programą jie pasirinko labai plataus diapazono. Pirmiausia, baroko prancūzų kompozitoriaus Jean Marie Leclair sonata smuikui ir fortepijonui D–dur, tada Vienos klasiko W. A. Mozart Adagio E–dur. Šiuose kūriniuose dar neapsireiškė virtuozizmas, tik nepaprastas V. Čepinskio jautrumas ir subtilumas, pradedant ilgą melodinę liniją nuo vos vos girdimo smuikais prisilietimo prie stygos iki visaskambio garso. Tai buvo aukščiausio lygio kamerinis muzikavimas, ir čia jam, Vokietijoje gyvenanti ir fortepijoną dėstanti, G. Gedvilaitė buvo lygiateisė partnerė.

Jų virtuozizmas kaip reikiant išryškėjo trečiajame kūrinyje – Maurice Ravel sonatoje smuikui ir fortepijonui G–dur. Tai daugiausia impresionistinio stiliaus ir vienu kitu bruožu modernistinė muzika, kuria baigėsi pirmoji koncerto dalis ir kuri buvo tarsi tiltas į visai kitokio stiliaus antrąją dalį. Jei sunkus Ravel kūrinys galėjo būti neįprastas tradicinio braižo klasikinės muzikos mėgėjams (o taip pat ir „pop“, muzikos sirgalams), tai antrojoje dalyje atsiskleidė kone „estradinis“ Pablo de Sarasate – devyniolikto amžiaus pabaigos ir dvidešimto amžiaus pradžios – ispanų kompozitorius, parašęs daugybę ispaniško/čigoniško kolorito „kavalkų“ smuikui su fortepijono akompanimentu. Čia iki galo sužibėjo V. Čepinskio virtuozizmas ir jis galėjo atsiskleisti savame elemente. Bet, kitą vertus, savas jam, atrodo, buvo ir Ravel, nemažiau natūraliai skambėjo ir anksčiau atlikta barokinė ir klasikinė kompozicija, tad kyla klausimas – kuris stilius V. Čepinskiui „artimiausias“.

Kiekvienam atveju, tai, kad iš atlikimo nelabai galima atpažinti, ką atlikėjas groja geriausiai, liudija jo aukšto lygio

meistriškumą. O publiką šiaip ar taip labiausiai „iš proto varė“ kaip tik Sarasate, ir ji nesustodama ploti niekaip nenorėjo smuikininko (ir pianistės) paleisti nuo scenos. Tai buvo pergalingas vis dar labai jauno menininko grįžimas į miestą, kuriame jis savo nuostabią karjerą prieš du dešimtmečius pradėjo.

Maža tauta su dideliu žodynu

Atkelta iš 1 psl.

Lietuvos Sąjūdžio įsikūrimas, Baltijos kelias, apjungęs lietuvių, latvių ir estų į vientisą gyvą grandinę, tokiu pirminiu būdu jau atskyrė Lietuvą, Latviją ir Estiją nuo priklausomybės Rusijai.

1990 metai, kovo 11-oji, Nepriklausomybės paskelbimas. 1992 metų Konstitucija: 1 straipsnyje, 14 skirsnyje įrašyta, kad lietuvių kalba yra valstybinė Lietuvos kalba. Taip prasidėjo lietuviško žodžio sužydėjimas su valstybės išlikimo garantija.

Programoje „Žodžio kelias“ rado vietos lietuviško žodyno gimimo istorijai nuo Kazimiero Būgos iki šių dienų *Lietuvių kalbos žodyno* 20-ties tomų pasakutinio žodžio – žvizrė, kuris reiškia žvyruotą žemę...

Toje žvizrėje šiandien sužaliuoja lietuviškas žodis, gyvai skambantis ir spinduliuojantis savo stebuklinga galia mums, šiandien gyvenantiems ir dar gyvai lietuviškai mūsų kalba šnekančioms, – sako aktorius, skaitovas ir programos „Žodžio kelias“ autorius, atlikėjas bei režisierius Egidijus Stancikas.

E. Stancikas siekė, kad programa nebūtų vien akademiška, sausa. Joje yra pakankamai linksmų, gyvų intarpų, kurie puikiai iliustruoja, kaip lietuviškas žodis kovojo su lenkiniu, vokietinimu, rusinimu. Net ir juodasis lietuviško žodžio ir visos tautos gyvenimo

laikotarpis buvo kupinas linksmų, gyvų, anekdotinių situacijų, kas privers žiūrovą ir klausytoją nusišypsoti, prisiminti tipišką vieno ar kito laikmečio situacijas, pavienius žodžius ar išitus posakius, dainų žodžius.

Programos autorius ir atlikėjas Egidijus Stancikas nusprendė, kad „Žodžio kelio“ tinka tik liaudies dainos ir muzika. Juk tik liaudis, ta vadinamoji pilkioji liaudis, išlaikė lietuviško žodžio skambėjimą. Prietemoje ir vargo mokyklose, prie verpstės motinos mokė raide išrašyti, žodžio sudėjimo ir tuo pačiu jo skambėjimo, įpinto į liaudiškos dainos posmą...

Mūsų tautoje ir kultūroje visuomet ypatingą reikšmę turėjo tautosaka, kuri ejo tik iš lūpų į lūpas, tik perpasakojama forma, taip vadinama Mamos mokykla, ir igaudavo gražų, net graudų ir ilgesingą atspalvį. Todėl programoje skambės liaudies dainos ir linksmos, žaismingos, energingos, ir graudesnės, jautresnės, ir ilgesingos. Įvairios, kaip Lietuvos ir mūsų visų lietuvių gyventas gyvenimas, – apie „Žodžio kelio“ programą pasakojo E. Stancikas.

Programa sudėliota iš 2 dalių. Pirmoje dalyje sutalpinta visa lietuviško žodžio apžvalga, kurioje skambės ištraukos iš Simono Daukanto *Budo*, iš Martyno Mažvydo *Katekizmo*, iš Mikalojaus Daukšos *Postilės*, pirmasis išlikęs lietuviškas rašytinis žodis – maldos „Tėve mu-

sų“ vertimas, Bajoraičio, Andriaus Vištelio poezija, Silvestro Gimžausko kūryba. Lenkinimo ir vokiecinimo periodų apžvalga lydi Vydūno posmai. Žodžio rusinimo epocha ir Petras Vaičiūnas, Adomas Jakštas. Knygnešio kelias ir jų neįkainojamas žygdarbis nelegalios spaudos metais, dėl slapčia atnešto spausdinto žodžio nukentėjusių žmonių likimai. Motiejaus Valanciaus fenomenas ir knygų spausdinimas Mažajoje Lietuvoje. Henriko Radausko, Justino Marcinkevičiaus ir Stasio Santvaro, Bernardo Brazdžionio, Vytauto Mačernio, kitų poetų kūryba.

Antroje dalyje skambės po vieną rašytojo kūrinio ištrauka iš kiekvieno Lietuvos regiono: suvalkietiška daina ir V. Kudirkos, dzukų daina ir V. Krėvės, aukštaitiška – ir A. Baranausko „Anykščių šilėlis“, žemaičių daina ir M. Valančius. Butent antroji dalis atskleis ir primins, kokia sodri ir pilna gyvybės yra lietuvių kalba. Ja galima išreikšti viską: meilę, džiaugsmą, skausmą ir juoką, viltį... Visą, viską. Mizikinę programos dalį ruošia jaunas, talentingas ir perspektyvus dainininkas Mindaugas Jankauskas. Auditorija Lietuvoje žino ne tik jo balsą, bet ir gebėjimą groti įvairiais instrumentais. Specialiai programai „Žodžio kelias“ abiems menininkams siuva Lietuvos tautinius kostiumus, atitinkančius keturis Lietuvos regionus.

Lietuviškas žodis plaukė per visus rifus, per visas seklu-

mas ir išbandymus, bet krantų neprarado. Ir šiandien jis plaukia kaip gyvas vanduo, atspindėdamas paukščio skrydį, dangaus žvaigždės ir giluminį gyvenimą su patiomis smulkiiausiomis žuvytėmis. Lietuviškas žodis, kuris traukia namo, prie buvusio gimto sodžiaus, pasėdėti ant slenkščio ir išgirsti... Praversi duris, jis motinos kalba prabilęs. Pasi-klausykime, – kviečia „Žodžio kelio“ autorius ir atlikėjas Egidijus Stancikas.

Tai bus tęstinės programos dalis. Pernai Egidijus Stancikas sukūrė ir pasaulio lietuviams pateikė „Kelį ir Karūną“. Šiomet autorius ir atlikėjas dovanoja „Žodžio kelį“. Programa „Žodžio kelias“ yra atsigėrimas į šaknis, į tėviškę, į gimtinę, į tą materialų turta, kurį su laiku galima prarasti, bet iš tiesų jis neprarandamas, nes gyvena mūsų žodžiuose – parašytuose, išsakytuose, mintyse... „Žmogus yra tik to turto saugotojas, puoselėtojas, pratešėjas. Tai yra didžiausia Dievo dovana, kurią turi išsaugoti ir atiduoti ateinančioms kartoms“, – įsitikinęs savo darbo reikšmingumu ir naudingumu Egidijus Stancikas.

Iki 2009 metų Lietuvoje planuojama atstatyti Lietuvos Valdovų rūmus. 2009 metais švęsime Lietuvos vardo paminėjimo 1000 – metį. Programų autorius ir aktorius Egidijus Stancikas iki šios iškilios datos planuoja kiekvienais metais, paruošti po naują programą, skirtą Lietuvos valstybės ir jos vardo paminėjimui. Koks bus tas kelias ateinančiais metais – dar nežinia, bet jis bus.

Su gėlėmis ir plojimais: Vilhelmas Čepinskis ir Guoda Gedvilaitė koncerto PLC metu. Vytauto Jasinevičiaus nuotrauka.

Knyga apie A. Tamošaičio gyvenimą ir kūrybą

INGRIDA KORSAKAITĖ

Šių metų kovo mėnesį Anas-tazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje „Židyns“ Vilniuje iš-kilmingai buvo sutikta neseniai pasirodžiusi dailėtyrininkės Li-janos Šatavičiūtės-Natalevičienės monografija *Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos ke-lias*, kurią išleido Vilniaus dai-lės akademijos leidykla. Gau-siam susirinkusiųjų būry buvo ir pats šio renginio centrinis veikėjas, lietuvių tekstilės pa-triarchas, VDA garbės profeso-rius A. Tamošaitis. Nors dau-giau nei penkiasdešimt metų jis buvo atskirtas nuo tėvynės ir didelę gyvenimo dalį praleido svetur, visada liko ištikimas gimtojoje žemėje išugdytiems savo kūrybos idealams ir veiklos orientyrams. Jau pirmosios nepriklausomybės metu Lietu-voje A. Tamošaitis pasižymėjo, kaip uolus lietuvių liaudies dir-binių rinkėjas, tautodailės pro-pagautojas, liaudiškos stilisti-kos profesionalioje dailėje die-gėjas. Šios jo nuostatos nepaki-to ir išėivijoje.

L. Šatavičiūtė-Natalevičienė apie porą dešimtmečių nuosek-liai tyrinėja įvairius XX a. lie-tuvių tekstilės istorinės raidos ir naujų, šiandieninių jos kryp-čių klausimus ir, be abejo, yra geriausia jų žinovė. Todėl A. Tamošaitis jos knygoje iškyla plačiame šios dailės srities tap-smo kontekste, yra siejamas su visam XX a. Lietuvos menui svarbiais tautinio tapatumo ieš-kojimais. Tuo pat metu bendrie-jai dailės plėtros bruožai bei veiksniai atskleidžiami per konkrečius menininko potyrius, jo kūrybinės bei švietėjiškos veiklos ypatumus. Gyvai atkur-dama etnografinę sodietiška būsimosios dailininko vaikystės ir paauglystės aplinką gimta-jame Barzdų kaime, Suduvos žemėje, autorė parodo, kaip tie-siogiai liaudies kūryba veikė jo bundantį meninį pasaulėvaizdį. Knygoje pažerta būdingų bio-grafinių smulkmenų, spalvingų paties dailininko atsiminimų apie tuomet liaudies meno su-keltus nepamirštamus įspu-džius.

Aptardama A. Tamošaičio mokslo metus, autorė taip pat siekia išryškinti tuos pačius, jo asmenybę brandinusius, skatu-lius. Didelio poveikio jam tu-

rėjo Kauno meno mokyklos pe-dagogai – A. Galdikas ir M. Dobužinskis – talentingi meni-ninkai, neabejingi Lietuvos kul-tūros paveldui ir liaudiškajai jo tradicijai. Studijų metų apžval-gą knygoje labai pagyvina be-maž beletristinis, vaizdžiais dailininko atsiminimais parem-tas, vienos vasaros įvykių, de-koruojant Vandžio galos bažny-čią netoli Kauno, aprašymas.

Ištraukiant jaunuolį į liaudies kūrybos globos, muziejinio kau-pimo ir tyrinėjimo darbus, ypa-tingas buvo Čiurlionio galerijos direktoriaus P. Galaunės vaid-muo. Tai jis paskatino A. Ta-mošaitį kartu su kitais Meno mokyklos mokiniais dalyvauti galerijos sistemingai rengtose liaudies meno rinkimo, piešimo bei fotografavimo ekspedicijose. Šio pamėgto darbo dailininkas neapleido iki pat 1940 metų.

Monografijoje plačiai aptarta ir organizacinė, švietėjiška bei kūrybinė A. Tamošaičio veikla Žemės ūkio rūmuose, kur nuo 1930 m. jis vadovavo Namų pramonės skyriui, organizavo įvairius dailiųjų amatų kursus. Tuo būdu siekta pakelti kaimo buities kultūrą, atgaivinti tra-dicinius amatus, tobulinti liau-dies meistrų profesinius įgū-džius. Didelę švietėjišką reikš-mę turėjo A. Tamošaičio suda-ryti *Sodžiaus meno* serijos lei-diniai – profesionaliai sudaryti lietuvių liaudies ornamentų ir dirbinių pavyzdžių rinkiniai, taip pat jo parengtos knygos *Audiniai* (1933), *Austiniai kili-mai* ir *Staltiesės* (abi 1935).

Nuo 4-jo dešimtmečio pra-dzios kalbėti apie A. Tamošaitį atskirai nuo jo gyvenimo dra-gės ir bendražygės A. Tamošaitienės beveik neįmanoma. Todėl ir L. Šatavičiūtės-Na-talevičienės knygoje atsirado skyrius „Anastazija Tamošai-tienė dailininko gyvenime“. Jame pasakojama apie bendrą abiejų sutuoktinių triušą pro-fesionaliosios tekstilės srityje, projektuojant ir gaminant kili-mus, rengiant pirmąsias, dide-lio pasisekimo sulaukusias jų parodas, dalyvaujant tarptau-tinėse parodose Paryžiuje, Ber-lyne, New Yorke.

Analizuodama meninės A. Tamošaičio kilimų ypatybes, autorė sieja jų kompoziciją ir atlikimo techniką su pasaui-linėmis, ypač Rytų kilimų audi-

Dail. Antanas Tamošaitis galerijoje „Židyns“.

mo tradicijomis ir tuo laikotar-piu moderniojoje dailėje plit-usiu *art deco* stiliumi. Savitą A. Tamošaičio kilimų lietuviš-kumą autorė visų pirma mato stilizuotuose jų ornamentikos motyvuose, nusizūrečiuose iš liaudiškų juostų, prijuosčių, rinktinių ir kaisytinių audinių.

Atskirame poskyryje išdėsty-tos mintys apie tautinio stiliaus sampratą 4-ojo dešimtmečio Lietuvos kultūroje. Dabartinėje lietuvių dailėtyroje atsiranda vis daugiau prieštarų šio Klausimo vertinimui. Monografi-jos apie A. Tamošaitį autorė į tautinio stiliaus ieškojimus jo kūryboje žiūri iš istorinės pers-pektyvos ir vertina kaip dės-ningą lietuvių profesionaliosios tekstilės pradinio tarpsnio reiš-kinį. Ji bando paiegti kartais pasigirstančią nuomonę, kad A. Tamošaitis platinio tiesmuką liaudiškumo supratimą ir tvir-tina, jog jo „požiūris į liaudies meną buvo nulemtas XX a. pir-mosios pusės politinio ir kultū-rinio gyvenimo tikrovės“ (p. 30). Vienomis iš esminių A. Ta-mošaičio tautinio stiliaus sam-pratos minčių autorė laiko jo teiginius apie modernumo su-derinamumą su tautiškumu ir skelbiamą „būtinybę ugdyti vi-suomenės poreikį tautiškam menui“ (p. 33). Šios mintys svarbios ir šiandien. Kalbėjusių knygos pristatyme buvo teisin-gai pastebėta, kad A. Tamošaičio gyvenimo ir nuveiktų darbų pavyzdys aktualus ir mums, jei norime neprarasti tautinio tapatumo spartėjančios globalizacijos sąlygomis.

Nemažą knygos dalį sudaro dailininko veiklos ir kūrybos iš-ėivijoje apžvalga. Jau karo me-tais dėstęs Vilniaus dailės aka-demijoje, vėliau Kauno taiko-mosios dailės institute, ir at-sidūręs išėivijoje, A. Tamošaitis tuojau griebėsi pedagoginio darbo. Iš pradžių Glasenbache atidarė privačią dailės studiją, vėliau, V. K. Jonyno pakvies-tas, kartu su žmona dirbo pas-tarojo įsteigtos Freiburgo meno mokyklos Audinių dailės studi-joje.

Plačiai nušviestas, Lietuvos skaitytojams mažiausiai žino-mas, A. ir A. Tamošaičių gy-

venimo Kanadoje laikotarpis. Pasak monografijos autorės, ten jų tęsiamas lietuvių liaudies meno puoselėjimas vyko visai kitomis aplinkybėmis ir turėjo papildomą ideologinę prasmę – siejo menininkus su okupuota gimtąja žeme, skatino išsaugoti etnines šaknis, išvengti nutau-timo. Tamošaičiai ir toliau dar-bavosi, populiarindami liaudies kūrybą, rengė iš gimtinės at-sivežtų dirbinių parodas, pa-žindino kanadiečius su lietu-vių tautodailė. Netoli Kingston (Ontario provincija), prie Šv. Lauryno upės įkūrė tikrą lietu-višką sodybą, kurioje prabėgo 40 jų gyvenimo Kanadoje metų. Čia Tamošaičiai įrengė liaudies meno dirbinių galeriją, atidarė privacią audimo ir tautinių drabužių studiją, emėsi tvarkyti didžiulį senovinių audinių ir tautinių drabužių rinkinį.

Tamošaičių iniciatyva, 1977 m. išėivijoje buvo įsteigtas Lie-tuvių tautodailės institutas – nepriklausomas liaudies kultu-ros ir mokslo centras. Jo veikla iki 1991 m. telkėsi Tamošaičių sodyboje, kur vasarą buvo or-ganizuojami įvairūs dailiųjų amatų kursai, lankėsi tautiečių

Dail. Antanas Tamošaitis ir knygos autorė menotyrininkė Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė.

Dail. Antaną Tamošaitį sveikina tekstilininkas prof. Juozas Balčikonis.

ekskursijos, vyko sukaktuviniai minėjimai, naujų leidinių pris-tatymai. Vienas svarbiausių Instituto tikslų buvo knygų apie lietuvių liaudies meną anglų kalba leidyba. L. Ša-tavičiūtė-Natalevičienė išsa-miai apibūdina reprezentaci-nius A. ir A. Tamošaičių lei-dinius *Lietuvių tautiniai dra-bužiai* (1979) ir *Lietuvių juostos* (1988), A. Tamošaičio – *Lietu-vių margučiai* (1982), nurodo reikšmingą jų indelį į bendruo-sius lietuvių liaudies meno ty-rinėjimus.

Išėivijoje A. Tamošaitis siekė išreikšti save ir tapyboje bei grafikoje, atsidėjo individua-laus kūrybinio stiliaus paieš-koms. Grafiko specialybę jis igijo Kauno meno mokykloje, bet anksti pasinėręs į liaudies meno reikalus, neturėjo laiko užsiimti „grynąja dailė“. Su-grįžtant prie jos, gamta ir liau-dies kūryba tapo pagrindiniu įkvėpimo šaltiniu. Provaizdžių savo kūrybai dailininkas ir vėl rado vaikystėje – tuomet jį za-vėjusiu užšalusiu langų margi-nuose. Ta, pasak autoriaus, jo „šerkšno stiliaus“ tapyba ir gra-fika, plačiai rodyta daugelyje JAV ir Kanados miestų sureng-tose parodose, sulaukė didelio lietuvių bendruomenės susido-mėjimo, žadino lietuviybės jaus-mus, nes buvo siejama su visa dailininko veikla tautodailės baruose, prarastos tėvynės nos-talgija. L. Šatavičiūtė-Natalevičienė jautriai nagrinėja me-ninės šių A. Tamošaičio kūri-nių ypatybes, savitas jų raiškos priemonės ir kaitą, pastebi tam tikrą M. K. Čiurlionio fantasti-nių vizijų įtaką. Dekoratyvioje, plokštuminėje paveikslų sąran-

goje autorė ieško sąsajų su A. Tamošaičio kilimų kompozicijo-mis.

Monografijoje visapusiškai ap-žvelgtas įvairias dailininko kū-rybos bei veiklos sritis pristato ir gausi iliustracinė leidinio medžiaga. Albuminėje jo dalyje vyrauja 7–8-ojo tapybos ir gra-fikos darbai, o prie teksto įdėta daug dokumentinių fotografijų (tarp jų ir Tamošaičių kilimų ekspozicijų parodose vaizdai), taip pat kilimų projektų, tauti-nių drabužių piešinių, ekslibri-sų. Knygą praturtina kruopš-čiai parengti priedai – A. Tamošaičio kūrinių, parodų ir publikacijų sąrašai, paįvairina pakartotinai skelbiami kai kurie svarbesni jo straipsniai, po-kalbiai su juo ir straipsniai apie jo kūrybą bei veiklą.

Rengdama monografiją, ku-rioje aprašytas laiko tarpsnis driekiasi vos ne per visą XX amžių, autorė ieškojo reikiamos informacijos valstybinių archy-

vų dokumentuose, bibliotekų pe-riodikos komplektuose, tačiau itin daug unikalių autentiškos medžiagos apie A. Tamošaičio gyvenimą ir kūrybą ji rado ga-lerijos „Židyns“ archyve. Jį kar-tu su savo ir A. Tamošaitienės kūrinių, liaudies meno rin-kiniais, turtinga biblioteka A. Tamošaitis dovanavo atgavusiai nepriklausomybę Lietuvai. Da-bar visa tai saugoma „Židinio“ rūmuose Vilniaus senamiestyje. 2000 m. garbaus amžiaus meni-ninkas ir pats visam laikui sugrįžo į tėvynę.

Knyga *Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias* – vienas išsamiausių išėivijos dailininko kūrybinę biografiją plačiame kultūriniame fone ap-tariančių veikalų. Tokio lei-dinio sulaukėme ne tik jo autorės L. Šatavičiūtės-Natalevičienės darbštumo, profesinės brandos dėka, bet ir dėl to, kad A. ir A. Tamošaičių „Židinio“ turai ta-po lengvai pasiekiami Lietuvos tyrinėtojams.

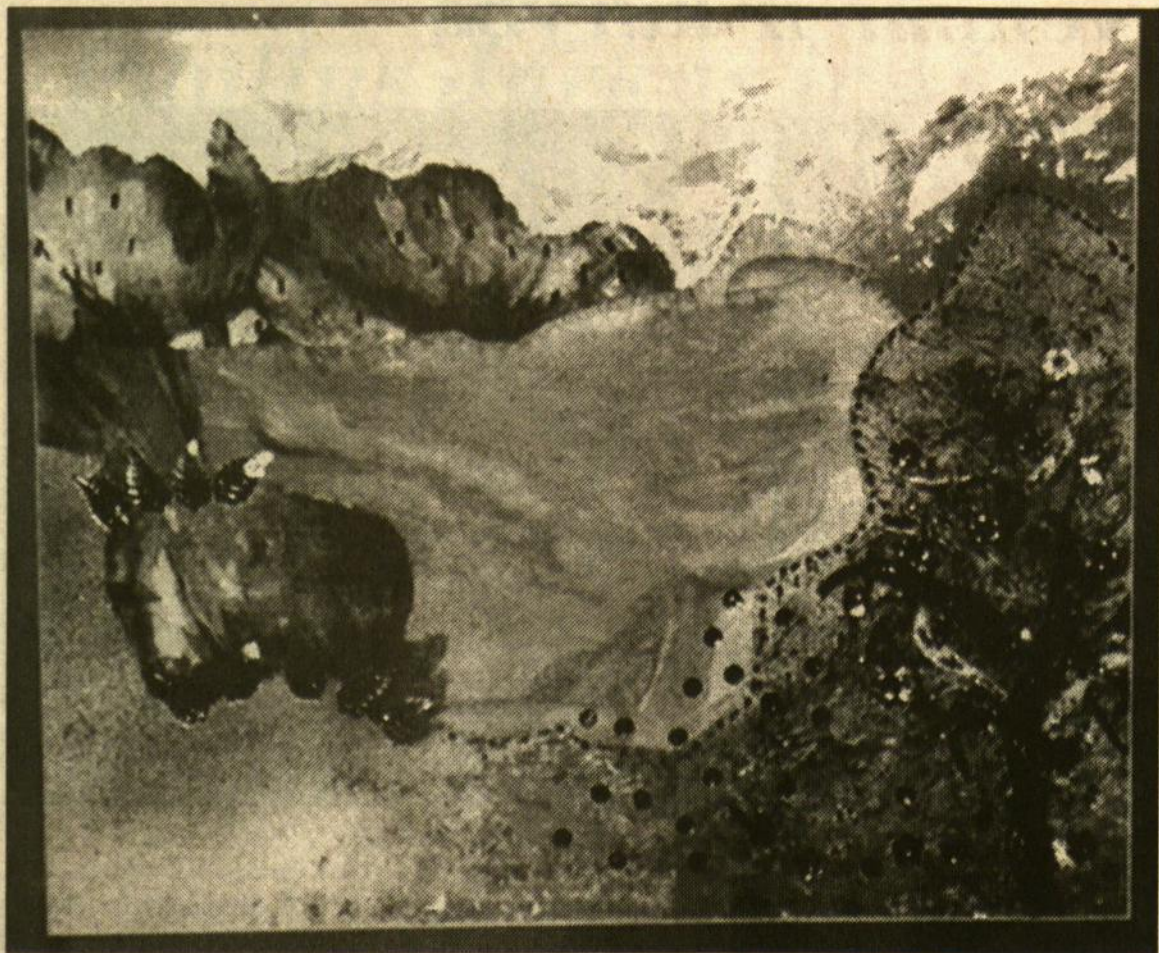
Knygos sutiktuose (iš kairės): dail. Bronius Leonavičius, vertėja prof. Izolda Geniušienė, galerijos „Židyns“ vedėja Laimutė Lu-koševičienė, leidyklos dir. Linas Janulevičius.

Visos nuotraukos Stasės Butrimienės

Knygos apie dail. A. Tamošaitį sutiktuose. Iš kairės: leidyklos dir. Linas Janulevičius, knygos autorė Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė, Vilniaus Dailės akademijos prorektorius prof. Adomas Butrimas.

Gražina Narkus-Kramer. Iš ciklo „Metų laikai“.

Tekstiliniai paveikslai

LAIMA KRIVICKIENĖ

Kaip dažnai žmogus, išvydęs jam dar nežinomo kūrėjo niekada nematytus darbus, savęs klausia: „Kas tai? Koks šis menas?“ Žvalgosi, dairosi, ieško naujo mato, kuriuo galėtų prisitaikyti sau naują vertybę, gal primiršę, kad menas, teikiantis estetinio išgyvenimo džiaugsmą, atsiveria tada, kai žiūrovas pajunta kūrėjo minčių aidą. Kelios pastarosios M. K. Čiurlionio galerijoje parodos žadina tokias mintis, tik ir vėl į šias sales ateina naujoviškas, dar nematytas autorės Gražinos Narkus-Kramer iš Washington, DC, pavadintas „tekstilniais paveikslais“ menas. Parodos „Gyvenimo keliai ir takeiliai“ atidarymas M. K. Čiurlionio galerijoje įvyks 8. m. balandžio 23 d., penktadienį, 7:30 val. vak.

Gražina Narkevičiūtė gimė Kaune. Miesto vaikas visas vasaras praleisdavo kaime. „Gamtą mano gyvenimas. Prisimenu savo vaikystę. Visur, kur pažvelgdavau, spalvos buvo tokios ryškios. Spalvos – mano kerėtojos: mėlynos rugiagėlės, raudonos aguonos, įvairiaspalviai jurginai. Aš bandau pagauti spalvų stiprumą, jų virpėjimą gamtoje“. 1944 m. su šeima pasitraukusi iš Lietuvos, Nebraska universitete baigė anglų literatūros, istorijos ir vokiečių kalbos studijas, vėliau studijavo anglų kalbą ir lingvistiką. Dirbo anglų kalbos mokytoja, vie-

Marc ir Gražina Narkus-Kramer.

na Amerikos kompiuterizavimo pradininkų, 15 metų dirbo Washington, DC valstybinėje įstaigoje, kūrė mokomąsias kompiuterių programas. Tačiau menas buvo ir dabar yra didžioji meilė. Ją visada viliojo kūryba. Lankė parodas, galerijas, o netikėtai pamąčiusi tekstilės aplikacijos technika atliktus darbus, atsirado meno klube ir pradėjo lankyti kursus. Studijos tęsėsi 5 metus, nepailgo. „Jau po kelių mėnesių padariau savo pirmą darbą. 'Pirmoji kelionė', po to sukūriau 'Grybs, grybs, baravyks', kuris amerikiečiams, gyvenime neregėjusiems kitokių grybų, tik pievagrybių, buvo didelis

atradimas. O po poros metų, kartu su septyniomis klube studijavusiomis moterimis, surengėme parodą“.

Taip meno karjerą pradėjusi Washington, DC, studijuodama Glen Echo Park meno studijoje, nuo 1982 m. dalyvauja įvairiose parodose, McCrillis meno galerijoje, Bethesda bibliotekos galerijoje, Bethesda, MD. Kai 1992 m. pirmą kartą su šeima lankėsi Lietuvoje, Vilniuje, „Vartų“ galerijoje buvo suruošta jos autorinė paroda.

1966 m. vėl parodos Kaune ir Vilniuje.

Iš prigimties lyrikė, svajojusi tapti operetės dainininke, lankiusi šokio, dainavimo, piešimo pamokas, per gyvenimą keliausi kaip tikslojo mokslo, kompiuterinių programų kūrėja, sulaukusi 44, pasikviečia vaikystės pasakas, jaunystės prisiminimus, pasineria į retai sutinkamą meno sritį, kuria išsako savuosius vidinius, nesulaukiamai besiveržiančius, kūrybos impulsus. „Nuolat ieškojau savęs ir radau. Tam, ką kuriu, nereikia mokėti gerai siūti nei gerai tapyti. Reikia turėti įžvalgią akį, jausti spalvas. Vietoj dažų naudoju audeklą ir tapau medžiagomis“, taip Gražina aptaria savo darbus.

Moters prigimtyje užkoduotas harmonijos pajautimas ir jos siekis. Tai atsispindi jos tekstiliniuose paveiksluose. Čia viskas susiję su gamta. Paveiksluose vyrauja lengvumas, erdvė. Ji užpildoma aguonų žiedais, žydinčių gelių vazone, lango rėmu padalinama, atitveriamą plokštuma, tik toliai išlieka ten už to rėmo. Ten žydi tėvo darželio gėlynas, ten ant tvorelės užskridęs gražuolis gaidys žadina rytą, ten pro rudeningą vaisius beriančią obelį įkvėpiame gaivaus Alpių oro. Kalnų apglėbti žydi spalvingi „Irisai“, mylimiausias Gražinos kūriny, o atgimstančią gamtą, medžio pirmuosius lapelius maloningai šildo puošni, spalvingais karoliukais išdabinta saulė. Taip žmogaus rankos sukuria savą kūrinių. Tai neįprasti paveikslai iš ryškių, dažnai, atrodo, tarpusavyje net nesuderinamų, įvairiausių audinių. Jūs puošia karoliukais, išsiuvinėja ornamentus, papildo plaušuotą, šilkinį, net linų siūlą, dygsniais, meginiais, blizgučiais, įjungia aksomo, brokato, šilko ar rupios medžiagos plotelius. Viskas vienam tikslui – meno grožiui, minties išryškinimui. Tik tarp gamtos ir kūrėjos atsistoja gyva vaizduotė, kuri sudaro dėkingą nuotolį, leidžiantį laisvai ir išraiškingai išsireikšti. Jos siuviniuose daug šviesos, spalvų, kontrastingo formų gretinimo. Temos aiškios, schematiškai glaustos – išgrynintos, atsijotos, net nugludintos, įdomus tikslumo ir monolitiškumo grožis. Ir meninės formos primityvumas turi savo ryškų pasaulėvaizdį, kur mąstoma pirmomis sąvokomis ir nesudėtinomis ženkais. Susiliejęs su gamta, gėlėmis, žolėmis, medžiais – tai vis aktyvus kūrybai, išsiskakimui. Nepažeistas vidinis mąstymas, supratimas

Gražina Narkus-Kramer. „Irisai“.

Gražina Narkus-Kramer. „Pasaulio statybos elementai“.

Liko nenusakomai stipri gyvybės jėga

PETRAS PALYS

„Mes darome viską kas įmanoma, kad lietuvių menininkai turėtų visas sąlygas pristatyti savo kūrybą čia New Yorke“, – sako LR generalinis konsulas Mindaugas Butkus.

Tai nėra tik tušti žodžiai, M. Butkus jaučia ir gerai supranta, kokią didelę netektį yra patyrusi New Yorko lietuviška visuomenė, netekusi Kultūros židinio. O juk jame tik ir vykdavo visas lietuviškas judėjimas. Todėl konsulas, gelbėdamas susidariusią padėtį, ir atidarė savo patalpų duris. Nors konsulato posėdžių salė nėra labai erdvi, tačiau mažesnio masto renginiams, kaip poezijos skaitymui, parodoms ir pan., vietos pakanka. Toje salėje jau anksčiau yra įvykusios fotografijos, tapybos, grafikos parodos, o kovo 26 d. vakarą, konsulas pakvietė ir į Stepono Šarapovo mažosios skulptūros darbų parodą.

Parodą atidaręs ir susirinkusius pasveikinęs, konsulato patalpų šeimininkas, generalinis konsulas Mindaugas Butkus, taręs kuklų įvadinį žodį, apie išstatytus rodimus pakalbėti pakvietė Šarapovo skulptūrų centro vedėją Liudą Litvinienę. Išgirdome, kad S. Šarapovas buvo moderniosios, abstrakčios skulptūros kūrėjas. Jis pasipriešinęs tuolaikinei (sovietinei, P.P.) skulptūrai ir peršamai meno kultūrai. Įkvėpiančią meno galią pajutęs iš Žemaitijos dievukų. Pamėgęs medį, iš jo drožęs, skobęs, pjovęs. S. Šarapovas savo kultūros darbus kalba apie žmogaus būties esmę ir savo paties gyvenimo prasmę. Jam kuriant viskas svarbu: siluetas, proporcijos, masių kaita, medžiagiškumas. Kontrastingų formų pusiausvyra jam pavyksta pasiekti nemažą harmonijos įtampą.

„Stepo darbuose liko nenusakomai stipri gyvybės jėga, sava ir trapumas“, – sakė Liuda Litvinienė.

Iš lankstinuko sužinoma, kad ji domino ne tik tradiciniai lietuvių skulptūros motyvai, bet ir kitų skulptorių mažai liestos tokios temos, kaip povandeniniai laivai, cirkas, muzikantai, dangaus kūnai, kariai. Toms te-

moms įgyvendinti jis buvo pasitelkęs medį, varį, bronzą, žalvarį, šviną, marmurą, granitą.

„Jo rankų meistriškumas paliko autentiškus pėdsakus kiekviename jo darbe, kurie jo širdies šilima spinduliuoja iki šiol. Būties trapumą perteikia siluetas, neužbaigta forma, išvarpytas, graublėtas paviršius. Laiko slinkti – judesys erdvėje. Skulptorius tariamai vizualiai pratęsia formas, kurios skausmingai sminga ar lėtai išnyra erdvėje“, – rašoma lankstinuke. „Jis kalbėjo ta pačia kalba, kaip I. Nogachi, M. Marini, H. Moor ir daugelis kitų to meto skulptorių“, – įvertino David Zundolowich.

Jam kuriant, viskas svarbu: siluetas, proporcijos, masių kaita, medžiagiškumas

Skulptorius S. Šarapovas, emigracijoje gyvenantiems lietuviams mažai ar ir visai negirdėtas, gimė 1936 m., Kaunato km., Luokės valsč., Telšių apskr. 1941 m., buvo išvežtas į Sibirą. Ten „paatostogavęs“ penkerius metus, kartu su tėvais grįžęs į Lietuvą, baigė Kaunato septynmetę mokyklą, o po to ir Telšių taikomosios dailės mokyklą. 1961-1967 m., skulptūrą studijavo Dailės Institute, Vilniuje. 1971 m. tapo Lietuvos dailininkų sąjungos nariu. Dalyvavo aštuoniuose dideliuose konkursuose ir daugelyje jų buvo premijuotas. Sukūrė 3 memorialus. Du iš jų, „Disputas“ ir „Kelias“, sukurti iš bronzos, Lietuvoje yra patys didžiausi (5,6 ir 4,3 metrų aukščio). Kiti darbai: per 20 biustų, 12 medalių, 20 antkapių ir 110 mažų skulptūrų.

Skulptorius S. Šarapovas, išgyvenęs vos 45 metus, mirė 1961 m. Prisimenant jo 20-tą mirties sukaktį, 2001 m. birželio 21 d., galerijoje „Arka“, Vilniuje, buvo suruošta jo kūrybos darbų paroda. O dabar, nors tik su 14 jo mažosios skulptūros darbų, turėjo progos susipažinti ir New Yorko lietuviai.

S. Šarapovas. „Rūpintojėlis“. Žalvaris. Aukštis 36 cm.

S. Šarapovas. „Liudos portretas“. Medis. Aukštis 58 cm.

prasiveržia labiausiai branginta išgyvenimo tiesa ir intuityviai pajauta forma.

Dabar kurią meną ir sode augina gėles. Nebraskoje yra puikiausi parkai, kuriuos kūrė ir įgyvendino jos tėtis, turėjęs ir agronomo specialybę. Be to, Gražina Narkus-Kramer domisi filosofija ir politika. Gražinai ramybės neduoda mintis sukurti 30-35 paveikslų ciklą, kuriame būtų pavaizduoti pirmieji aštuoneri gyvenimo metai: tėvų, sesučių portretai, Lietuvos vaizdai, bėgimas į Vokietiją. Tai planai, o prieš akis paroda Čikagoje, M. K. Čiurlionio galerijoje. Atidarant parodą, jos vyras M. Narkus-Kramer chemikas, fizikas, kompiuterių specialistas puikiai skambinantis pianinu, atliks muzikinę programėlę, išgirsime F. Chopin, S. Rachmaninov, Claude Debussy, M. K. Čiurlionio kūrinius.

Kūrybos erdvė ir darbo laukas labai išsiplėtė. Atsirado naujos siekio kryptys, kitaip suvokiame medžiagą ir ją naudojame. Kiekvienas kūrėjas savaip suranda savąją išraišką. Gal ši paroda sužadins norą pamėginti įsisteisinti kūrybos lauke ir naujiems autoriams, gal atsiras ir pasekėjų. M. K. Čiurlionio galerija kvietia visus, neabejingus menui, atvykti į viešnios iš Washington, DC, Gražinos Narkus-Kramer parodos „Gyvenimo keliai ir takeiliai“ atidarymą balandžio 23 d., penktadienio vakarą, pabūti kartu, susipažinti, pasivaišinti, pasidžiaugti kūrybos darbais, pasiklausyti muzikos.